

Još jednom o prikazu ujedinjenja radničkih pokreta u jugoslavenskim zemljama

Najprije bih zahvalila drugarici Stanislavi Koprivici-Oštrić na uloženom trudu što se u *Časopisu za suvremenu povijest*, br. 2—3/1971, tako savjesno osvrnula na moje članke o ujedinjenju radničkog pokreta u Kraljevini SHS koje sam objavila u *Hrvatskom sveučilištu* (6. X, 13. X i 3. XI 1971); zahvaljujem joj i na iscrpnosti prikaza, jer, naime, tekst mojih članaka ima 18 kartica, dok njihovo komentiranje obasiže oko 23 kartice.

Slažem se da se moj rad — kako to navodi Koprivica-Oštrić — izdvaja »posebnim pristupom problematici i neuobičajenom interpretacijom zbivanja što izaziva na diskusiju« jer — kad tako ne bi bilo — zaista ne bi bilo razloga da se iznova pristupa toj problematici.

Preglednosti radi držat ću se redosljeda kojim se Koprivica-Oštrić služila u svojoj kritici, odnosno pokušat ću reći nešto o njenom uvodnom dijelu a zatim se osvrnuti na odnos jugoslavenskih socijaldemokratskih stranaka prema državnom ujedinjenju, na prikaz ujedinjenja radničkih pokreta i razdoblja između Beogradskog i Vukovarskog kongresa i interpretaciju izvora.

U uvodnom dijelu Koprivica-Oštrić, kao osnovni razlog zbog kojeg ne može prihvatiti moj način interpretiranja gradiva, navodi to što osnivanje jedinstvene radničke partije promatram i tumačim kao refleks državno-političkih odnosa i što partijski centralizam povezujem s državnim centralizmom.

Bez obzira na internacionalnu komponentu, za koju sam — kako reče Koprivica-Oštrić — »osiromašila« prikaz formiranja zajedničke partije, uvjerenam sam i nadalje u to da nije došlo do državnog ujedinjenja južnoslavenskih zemalja 1918. godine, ne bi došlo ni do ujedinjenja radničkog pokreta, odnosno da je državno ujedinjenje *uvjetovalo* (ne, naravno, isključivo) i intoniralo partijsko ujedinjenje, a da je onda, npr., u sastav države Južnih Slavena ušla i Bugarska, vjerujem da bi se i njena partija stopila u jednu zajedničku, jer granice države određuju i okvir djelovanja same partije.

Svaka se, naime, politička stranka bori za vlast, posebno komunistička partija koja je u ono vrijeme smatrala da vlast mora preuzeti revolucionarnim putem, a osvojiti vlast može samo u konkretnoj, danoj državnoj organizaciji. Svaka je politička stranka ovisna o konkretnoj državi i predstavlja njenu funkciju, bez obzira je li predznak odnosa partije prema državi pozitivan ili negativan. Uvjerenam sam također u to da nije bilo forsirane centralizacije iz Beograda, da bi osnivanje zajedničke socijaldemokratske stranke bilo drukčije i da bi imalo drukčije reperkusije.

Zatim moja kritičarka konstatira da u trenutku ujedinjenja ni jedna od socijaldemokratskih stranaka nije bila uistinu homogena. Mislim da je to zaista bilo i neposredno i implicite rečeno u mom tekstu. Jer, kad je riječ o rascjepu stranaka uoči i zbog ujedinjenja, kad se stari partijski radnici povlače, ne želeći

snositi posljedice koje bi mogao prouzročiti novi partijski program, kad neke stranke ne pristupaju ujedinjenju a neke grupe ulaze i izlaze iz zajedničke partije, mislim da se tada zaista može dobiti dojam o nehomogenosti stranaka i o složenosti samog ujedinjenja radničkog pokreta. A činjenica koju opet navodi kritičarka, spočitavajući mi njeno propuštanje — da je na podvajanje jugoslavenskih socijaldemokratskih stranaka posebno utjecao njihov odnos prema ujedinjenju, stavljena je, zapravo, u samo središte mojih napisa!

Kao daljnu glavnu zamjerku Koprivica-Oštrić ističe da nisam u člancima svratila pozornost na revolucionarna previranja, državno ujedinjenje (o tome je već rečeno!), revoluciju u Madžarskoj, klasnu konsolidaciju buržoazije. Smatram da bi iznošenje i analiza svih tih okolnosti, svih tih *općenitosti*, prelazili posebnost tretiranja problema koji su bili u žiži moga interesa. Uostalom, neke se okolnosti ipak smatraju i moraju smatrati poznatima.

Još jedna od uvodnih zamjerki jest ta, što sam proces formiranja zajedničke stranke prikazala kroz prizmu sukoba stranačkih vodstava — najprije vodstva Srpske socijaldemokratske stranke (SSDS) s (vjerovatno) vodstvima Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije (SDSHS) i Jugoslavenske socijalne demokratske stranke (JSDS), kasnije sukob Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) (SRPJ) i Komunističke (KPJ) s opozicijom, jer takvo gledanje vidi samo vodstva a »veoma malo situacije i odnose, akcije i opredjeljenja šireg kruga aktivista i stranačkog članstva«.

Stranačke sukobe prikazala sam upravo tako — pod pretpostavkom da vodstva tih partija nisu bila nametnuta, već da su demokratski izabrana od svojih članova uživala njihovo povjerenje — jer su vodstva ta koja određuju smjernice politike određene stranke. U trenucima previranja (a takvi su trenuci upravo bili u razdoblju o kojem govorimo) može se dogoditi da se članstvo ne slaže s odlukama vodstva, ali se tada ili bira novo vodstvo ili neslaganje članstva *nema relevantnih učinaka* na odluke i politiku vodstva. Nije mi poznato da je u razdoblju, koje sam prikazala, partijsko vodstvo pribjeglo plebiscitarnom odlučivanju članova o odlukama koje je donosilo.

Glede primjedbe na naslov: »Kako je došlo do ujedinjenja radničkog pokreta u Kraljevini SHS«, u kojem sam upotrijebila jedninu zbirnog značenja, mislim da ni jednom čitatelju taj naslov, kao i tekst koji neposredno slijedi (tj. nabrojanje socijaldemokratskih stranaka i grupa, koje su se zatekle u Kraljevini SHS nakon njenog osnutka), ne bi mogao sugerirati misao da je riječ o jednom već o određenom broju radničkih pokreta — tako da naslov ne distonira od stavova već danas općenito prihvaćenih u jugoslavenskoj historiografiji.

a) *Socijaldemokratske stranke i državno ujedinjenje*

Kritičarka je usredotočila primjedbe vezane uz tu problematiku na prikaz mojih stavova o odnosu Bosansko-hercegovačke i Srpske socijaldemokratske stranke prema državnom ujedinjenju.

Koprivici-Oštrić nije jasno zašto sam konfrontirala JSDS i SDSHS s jedne i Bosansko-hercegovačku stranku s druge strane, kad su se sve tri izjasnile za ujedinjenje a suprotnosti su se pojavile — prema njenom mišljenju — *samo* (kurz. N. E.) u vezi s pitanjem proleterskog pokreta prema narodnooslobodilačkoj

akciji. Na socijaldemokratskoj konferenciji, naime, održanoj u Zagrebu 6. listopada 1918. godine, JSDS i SDSHS odlučile su — izjasnivši se za ujedinjenje i formiranje zajedničke države Srba, Hrvata i Slovenaca — da stupe u Narodno vijeće, a SDSBiH se »izjasnila za ulazak jugoslavenske nacije u balkansku federativnu republiku [...] ali je odbila suradnju s buržoazijom jer je u borbi protiv nacionalnog i klasnog tlačenja svojima saveznicima smatrala radnike svih nacija, a ne buržoaziju svoje nacije« — piše Koprivica-Oštrić.

O tome je upravo i riječ! Lijepo je zvučalo načelno izjašnjavanje za Jugoslaviju; proklamirati svoje želje u tom smislu nije bilo ni naporno već i zbog toga jer to nije ni na što obavezivalo; posebno se plemenito i proleterski činilo uvjetovati formiranje zajedničke države klasnom solidarnošću međunarodnog proletarijata, ali ako i koncediramo tu fikciju, koja se bosansko-hercegovačkim socijaldemokratima tada činila ostvarljiva, ona je u onom trenutku bila znatno manje konkretna od akcije oko formiranja zajedničke države u veoma prijelomnim, povijesno određenim prilikama. Povijest ne pruža tako često šanse, osobito ne narodima na Balkanu i oko njega. Ako se propuste prilike, propuštene su za svagda! U momentu kada je valjalo odlučiti da li se pridružiti narodnoj koncentraciji radi osnivanja zajedničke države Srba, Hrvata i Slovenaca ili ne — hrvatska i slovenska socijaldemokracija odgovorile su pozitivno a bosansko-hercegovačka negativno, izjavljujući da neće ometati buržoaziju u izvršavanju njenog zadatka!

Mislim da tu nije riječ samo o nijansi.

Srpska socijaldemokratska stranka nalazila se u bitno drukčijem položaju; kako i zašto spomenuto je u člancima. Koncepciju o formiranju balkanske federativne republike kao rješenju balkanskog pitanja, poniklu na Prvoj balkanskoj socijalističkoj konferenciji u Beogradu 1910. god. (iako ne explicite, ali se mogla nazirati u duhu njenih odluka), Srpska socijaldemokracija kao *stranka* — kaže Koprivica-Oštrić — nije mijenjala tečajem Prvoga svjetskoga rata. Za memorandum predstavnika Srpske socijaldemokratske stranke, upućen Nizozemsko-skandinavskom komitetu u Stockholmu 1917. god. — u kojem se izjašnjavaju za ujedinjenje Srbije s Crnom Gorom, Bosnom i Hercegovinom i Dalmacijom i zahtijevaju izlaz dolinom Vardara na Egejsko more, a koji se potkraj 1917. i na početku 1918. god. poklapao s »malim rješenjem« srpskog pitanja po koncepcijama srpske vlade — kritičarka smatra da ga ne možemo označiti kao gledište i zahtjev srpskih socijalista. To tvrdi zato što se zaključni kongres SSDS, održan 1919. u svojoj rezoluciji ogradio od svih osobnih mišljenja o balkanskom pitanju iznijetih za vrijeme rata, tj. u vrijeme kad je bio onemogućen organizirani partijski rad.

Smatram da je taj memorandum upućen Nizozemsko-skandinavskom komitetu bio politički značajan već po predstavnicima koji su ga podnijeli, a to su bili Dušan Popović i Triša Kaclerović, i da se on u tom trenutku — iako nije postojao organizirani partijski život u Srbiji — mogao shvatiti kao pars pro toto politike Srpske socijaldemokracije. Vjerojatno ga je tako i shvatio predsjednik srpske vlade Nikola Pašić; nadovezao se na njega i upozorio srpskog poslanika u Petrogradu M. Spalajkovića da bi i srpski socijalisti u Rusiji trebali utjecati na boljševičku vladu da udovolji zahtjevima srpskog naroda iznesenim u memorandumu. To što se kasnije SSDS ogradila od osobnih mišljenja pojedinaca ne bi moglo bitnije umanjiti političko značenje i domet te akcije u trenutku i prilikama u kojima je bila poduzeta.

b) Prikaz ujedinjenja radničkog pokreta poslije 1918. godine.

Govoreći o postupku oko ujedinjenja radničkog pokreta, Koprivica-Oštrić primjećuje da sam na posebno mjesto stavila SSDS i okrivljuje me da sam njenu ulogu izrazio negativno prikazala, jer da je ona po mom mišljenju — piše kritičarka — svojom koncepcijom ujedinjenja, diktirajući uvjete pristupa u novu stranku i karakter njene organizacije, »uzrokovala netrpeljivosti i sukobe, otpore i rascjepa stranaka u Hrvatskoj, Vojvodini i Sloveniji«. U daljnju analizu svoje kritike Koprivica-Oštrić se, međutim, nije upustila.

Srpska socijaldemokratska stranka već po tom što je bila organizator (a i inicijator, iako ne formalno) zaslužuje posebno mjesto. Misao o njenoj posebnosti nije moja, nego je to bila misao njenoga tadašnjeg vodstva koje je smatralo da se »od osnivanja Jugoslavije srpska socijaldemokratska stranka našla pred nizom problema koje je trebala da rešava. Pre svega ona je trebala kao najjača da ujedini sve stare socijal-demokratske partije: bosansku, hrvatsku, slovenačku, vojvodansku, dalmatinsku itd. [...]«. ¹ Tako je, naime, Filip Filipović, kao sekretar Izvršnog komiteta KPJ, 7. VII 1920. izvještavao Kominternu.

Toliko o njenoj posebnosti.

Kritičarka dalje navodi da »bezuslovni centralizam«, koji sam spomenula kao jednu od bitnih komponenata u stvaranju profila nove zajedničke stranke, nije bio uvjet za Kongres ujedinjenja. Nisam ni specificirala da je to bio uvjet za Beogradski kongres nego sam navela — prikazujući bitne probleme koji su se javili pri osnivanju zajedničke partije — centralizam kao jedan od njih. No da je pitanje centralizma partije bilo nazočno već i za vrijeme Prvog kongresa može se zaključiti iz već citiranog pisma Filipa Filipovića kojim izvještava Kominternu da »ovo ujedinjenje (na I. kongresu) nije bilo ostvareno tokom prošle godine onako kako smo mi to zamislili, jer je sindikalna i partijska birokratija u novoprisajedinjenim oblastima (Hrvatska i Slovenija) sa svojim separatističkim stremljenjima i težnjama kočila ovo ujedinjenje[...] To je pobudilo Izvršni komitet na kongresu ove godine da predloži statut u kojem se zahteva безусловna centralizacija Partije.« ²

Koprivica-Oštrić ne može prihvatiti moju ocjenu da je vodstvo Srpske socijaldemokracije bilo jedino koje je uočavalo eminentno revolucionarnu situaciju u Jugoslaviji i proralo i predosjećalo skoru revoluciju. »Tadašnja strategija i taktika revolucionarnog, komunističkog krila u međunarodnom radničkom pokretu« — nastavlja ona — »zasnivala se na procjeni da je situacija u svijetu revolucionarna i da je proces koji će se razviti u svjetsku revoluciju započeo pobjedom oktobarske revolucije u Rusiji.« To je zaista bilo tako, no ja nisam ni mislila da je baš vodstvo Srpske socijaldemokracije jedino na svijetu predosjećalo skoru revoluciju. Ali sam mislila da je tako pogrešna procjena bila jedan od bitnih razloga razdora između socijaldemokratskih stranaka unutar Jugoslavije kao i unutar pojedinih stranaka, te da nije koristila ni radničkom pokretu uopće, ni posebno njegovu ujedinjenju. To što se tako mislilo u revolucionarnom krilu radničkog pokreta u Evropi može se uzeti kao olakšavajuća okolnost ali nikako ne kao politički plus. Naprotiv, to je bio politički promašaj.

¹ V. Izvještaj Filipa Filipovića Kominterni, Institut za historiju radničkog pokreta u Zagrebu, Fond Kominterne, kut. I., br. 5.

² Isto.

Odgovarajući kritičarki na njene komentare moga prikaza pripreme i toka Kongresa ujedinjenja ne bih se služila njenom metodom detaljiziranja, iako preciznost cijenim iznad svega. Jer, ako Koprivica-Oštrić smatra da osnivanjem Akcionog odbora unutar Hrvatsko-slavonske socijaldemokratske stranke nije došlo do formalnog rascjepa u stranci — a meni se čini da je time stranka bila rascijepljena na lijevicu i desnicu — onda to ništa bitno ne mijenja.

A što se tiče Kongresa ujedinjenja u Beogradu 1919. godine, na kojem je bila osnovana Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista), već bih ga samo zbog toga što na njemu nije sudjelovalo predstavništvo Slovenije, tj. cijele jedne pokrajine (govoreći ondašnjom terminologijom) s najrazvijenijim industrijskim proletarijatom i s najstarijom socijaldemokratskom strankom, nazvala nominalnim, bez obzira na to što iz Hrvatske i Slovenije sudjeluju samo pristaše Akcionog odbora.

S obzirom na Podlogu ujedinjenja, taj osnovni akt Beogradskog kongresa, nisam propustila spomenuti — kako to netočno govori Koprivica-Oštrić — da je to bio privremeni program koji je izvršno pokazivao u kojoj se fazi nalazilo osnivanje komunističke partije u nas, jer se uopće nisam upuštala u analizu toga akta. Samo sam konstatala da se u Podlozi govorilo kako nova SKPJ(k) usvaja maksimalni program jugoslavenskih socijaldemokratskih stranaka, preuzet iz Erfurtskog programa njemačke socijaldemokracije, pa je stoga bio daleko od političke realnosti, a posebno od prilika u tek formiranoj jugoslavenskoj državi. Ako se, naime, uređenju države, toliko diskutabilnom u ono vrijeme, posvećuje samo rečenica — »jedna nacionalna država s najširom samoupravom oblasti, okruga i općina« — to svjedoči da su autori toga akta bili malo zainteresirani prilikama i problemima zemlje u kojoj je njihova stranka imala djelovati.

c) *Razdoblje između Prvoga i Drugoga kongresa*

Koprivica-Oštrić ispravila je moj tekst u kojem stoji da su socijalisti Hrvatske, Slovenije i Vojvodine u lipnju 1919. god. tj. dva mjeseca poslije formiranja SRPJ(k), osnovali Socijalističku stranku Jugoslavije. Ispravila utoliko što je navela da taj događaj u Novom Sadu nije bio kongres nego konferencija JSDS, SDSH i vojvodanskih socijaldemokrata, koji su se otcijepili od SRPJ(k), jer to osnivanje nije potvrdio izvršni odbor JSDS, nego je to ujedinjenje bilo formalno provedeno u Zagrebu, u travnju 1920. dok su Slovenci u tu Socijalističku partiju Jugoslavije ušli tek u prosincu 1921. godine. Time je kritičarka nadopunila moj prikaz složenosti radničkog pokreta u Jugoslaviji što su ga težajem 1919—1920. godine predstavljale i SRPJ(k) (koja se oko sredine 1920. pretvara u KPJ) i Socijalistička partija Jugoslavije i Klub socijaldemokratskih poslanika u Privremenom narodnom predstavništvu (do njegova raspuštanja).

Nakon toga Koprivica-Oštrić prigovara što sam razdoblje između Beogradskog i Vukovarskog kongresa obilježila kao razdoblje forsirane centralizacije novoga partijskog vodstva u kojem dominiraju prvaci pređašnje Srpske socijaldemokracije.

U povodu toga samo bih ponovila stavove iz već citiranog izvještaja Filipa Filipovića, koji izvještava Kominternu u ime Izvršnog komiteta Centralnog savjeta

KPJ o prilikama prije Kongresa ujedinjenja, o tom kongresu, o razdoblju između I i II kongresa i o situaciji nakon II kongresa, tako da taj izvještaj predstavlja mišljenje partijskog vodstva.

Za prilike uoči ujedinjenja mislim da je značajno mišljenje: — da je (ponavljam) Srpska socijaldemokratska stranka kao najjača trebalo da ujedini sve stare socijaldemokratske stranke (bosansku, hrvatsku, slovenačku, vojvođansku, dalmatinsku itd.).

Za prilike poslije ujedinjenja značajno je mišljenje:

— da to ujedinjenje nije bilo provedeno onako *kako su to oni mislili* (tj. vodstvo bivše Srpske socijaldemokratske stranke), jer je sindikalna i partijska birokracija u novoprisajedinjenim krajevima — navodno — kočila to ujedinjenje. No, partija je i zbog objektivnih okolnosti (o kojima ću govoriti posebno) trpjela od separatizma i federalizma, što je pobudilo Izvršni komitet da na Drugom kongresu predloži statut u kojem se zahtijeva »bezuslovna centralizacija Partije«.

U drugom, pak, izvještaju Kominterni — što ga piše Sima Marković u ime Izvršnog odbora Centralnog vijeća KPJ — govori se o istom problemu, tj. o centralizaciji partije s obzirom na stanje pokreta u Hrvatskoj i Sloveniji. Tu stoji da su »ljudi, koji su bili na čelu našeg pokreta u Hrvatskoj vodili čisto centrumašku politiku, zahvaljujući ranijem statutu, po kome umesto jedne partije u stvari ima tek labava federacija nekoliko pokrajinskih partija. Novi statut zasnovan na principu pune centralizacije učinio je kraj tom bolesnom stanju. Iako su se pokrajinski partijski kneževi bunili protiv centralizacije više nego protiv svega drugog, Vukovarski kongres je sa ogromnom većinom prihvatio novi statut [...]«³

Uz to se Koprivica-Oštrić obara na tezu da se i na planu organizacije Partije odigravao postupak analogan onome unutar državne organizacije. U namjeri da to opovrgne, ona piše: »Ne moramo se složiti s Filipovićevom ocjenom stanja u državi, ne zaboravimo da je to u skladu s tadašnjim mišljenjem u Partiji po kojem se smatralo da država treba da provede centralizaciju i likvidira različite ustave i zakone i dekrete, ali samo u zemljama koje su bile u sastavu Austro-Ugarske, stoga što su pretežno reakcionarniji od onih u Srbiji a to ometa djelatnost ujedinjenog komunističkog pokreta.«

Riječ je, naime, baš o tome da je Filipovićeva ocjena u skladu s tadašnjim mišljenjem Partije da se kao objektivna smetnja centralizaciji Partija smatra to što »mi u Jugoslaviji danas imamo razne zakone iz bivše Austrije i Mađarske, tako da Jugoslavija u samoj stvari predstavlja skup različitih državnica sa različitim ustavima, zakonima i dekretima«⁴ i zato je Partija trpjela od »separatizma i federalizma«, što je i pobudilo Izvršni komitet da zahtijeva bezuvjetnu centralizaciju Partije. A to je upravo značilo da Partija takvim stavom pruža podršku državnom centralizmu; a ako se uzme u obzir da se radilo o poništenju pravnih akata samo na tzv. prečanskom području, na koje je valjalo protegnuti akte Kraljevine Srbije (bez obzira na to jesu li bili napredniji ili ne), moglo bi se doći i do radikalnijih konstatacija.

Kritičarka nadalje zamjera što mi uopće nije važno da centralizam države i partije nisu jedno te isto, »jer centralizam u državi i centralizam u jednoj rad-

³ V. Izvještaj Sime Markovića Kominterni, IHRPH, Zagreb, kut. I, br. 11.

⁴ V. Izvještaj F. Filipovića, IHRPH, Zagreb, kut. I, br. 5.

ničkoj stranci predstavljaju odviše različite stvari da bi se mogle povezivati«. Nisam govorila o centralizmu u državi i o centralizmu u jednoj radničkoj političkoj stranci; govorila sam o centralizmu u Kraljevini SHS i centralizmu pomoću kojeg je formirana Komunistička partija u Kraljevini SHS u tijeku 1919—1920. godine, Partija koje su članovi istodobno bili i državljani te Kraljevine. Kao takvi mogli su osjetiti analognosti (i različitosti, dakako) postupka koji se provodio s vrha države i s vrha Partije a i njegove posljedice. »Centralizam kao organizacioni princip i novi program stranke bili su upravo filteri kroz koje na Vukovarskom kongresu nisu prošle centrističke koncepcije« — piše Koprivica-Oštrić. Koliko je to pridonijelo i koristilo razvitku radničkog pokreta u tom trenutku?

Prikazujući Vukovarski kongres, kritičarka piše da sam najveću pozornost posvetila centralizaciji i novom statutu »smatrajući da opozicija nije priznala ni statut ni promjenu imena Partije, jer su delegati iz Hrvatske i Slovenije pružili otpor centralizaciji a dio starih aktivista SSDS oko Dragiša Lapčevića novom programu«. »Na tvrdnju autorice« — piše Koprivica-Oštrić — »da su delegati iz pokrajinske hrvatsko-slavonske organizacije pružili otpor centralizaciji treba reći da je to bio dio delegata-centrista i da su se posebno suprotstavili uzajamnoj organizacionoj povezanosti političke stranke i sindikalnih pokreta putem mjesnih vijeća. Otpor projektu KPJ nije pružio samo Dragiša Lapčević nego i Živko Topalović.« Da i Živko Topalović!

Zaista sam najveću pozornost posvetila centralizaciji Partije, odnosno novom statutu jer mi se to učinilo najspornije. I izvještaji partijskog vodstva Kominterni o Vukovarskom kongresu posvećuju problemu centralizacije Partije središnju pozornost. Samo što nisam govorila o otporu delegata iz Hrvatske i Slavonije, nego Hrvatske i Slovenije, a na tvrdnju kritičarke da je to bio samo dio delegata-centrista mogu odgovoriti da je to razumljivo samo po sebi. Da su se svi delegati iz Hrvatske i Slovenije oprli novom statutu došlo bi do raspadanja KPJ. No riječ je o tome *kakvom* je većinom bio izglasan novi statut i kakav je bio sastav delegata na tom kongresu.

U tabeli sastava članstva po pokrajinama i broja delegata na Drugom kongresu iz Koraćeve Povjesti radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, a koju je Korać bio prenio iz *Nove Istine*, ne stoji — kako to navodi Koprivica-Oštrić — da je bilo 15.600 članova SRPJ(k) u Srbiji i Makedoniji. Srbiju i Makedoniju koje su imale 14.931 člana — stoji u tabeli a tako sam i navela — zastupala su 134 delegata; Hrvatsku i Slavoniju sa 15.600 članova zastupao je 91 delegat. Ako se tim podacima i doda korekcija — koju Koprivica-Oštrić donosi prema pisanju Moše Pijade — da je SRPJ(k) u Srbiji i Makedoniji brojila još 5000 članova više, onda nerazmjernost delegata između Hrvatske i Srbije nije *tako* velik, kako to kaže Koprivica-Oštrić, ali je još uvijek velik. No, upadljiv omjer između Slovenije, koja sa 11.790 članova šalje 21 delegata, i centralnih foruma, koje zastupaju 33 delegata, ostaje i dalje netaknut. Podatak o još 5000 članova u Srbiji i Makedoniji ne može promijeniti dojam o tome kako je partijsko vodstvo nastojalo sebi stvoriti i osigurati većinu na kongresu.

Što se tiče rezultata glasanja za Centralno partijsko vijeće, što sam ih prenijela iz *Nove Istine*, br. 82, 1920, a koje navodi i Korać u svojoj knjizi — prema kojima je od 240 delegata, koji su glasovali, bilo predano 125 križanih glasovnica, Koprivica-Oštrić ističe da se u izvještaju vladinih komesara, koji su pratili kongres, o tim križanim glasovnicama ništa ne govori. Kome onda vjerovati.

— ili *Novoj Istini* koja navodi da je prije završetka izbora dio delegata iz Hrvatske i Slavonije napustio Kongres, tako da je do kraja Kongresa od 374 delegata ostalo 305; da je pri izboru uprave bilo predano 65 praznih listova, a od 240 delegata, koji su glasovali, bilo predano 125 praznih glasovnica, tako da je jednoglasno bilo 115 delegata, dakle ni trećina kongresa, — ili izvještaju vladinih komesara, koji ne spominje križane glasovnice, prema kojem bi Centralno partijsko vijeće bilo izabrano s rezultatom 240 za a 137 protiv (uključujući i one delegate, koji su napustili kongres)?

Da je centralizacija Partija bila jedan od središnjih problema Drugog kongresa vidi se i po već spomenutom izvještaju Sime Markovića Kominterni u kojem (ponavljam) piše: »iako su se pokrajinski partijski kneževi bunili protiv centralizacije više nego protiv svega drugog, Vukovarski kongres je sa ogromnom većinom (kakvom vidi gore! op. N. E.) prihvatio i novi statut kao i sve ostale predložene rezolucije. Ali dok su svi pokrajinski odbori već izvršili likvidaciju, dotle većina članova pokrajinskog odbora u Zagrebu to nije htela učiniti.«⁵ Ili pogledajmo izvještaj F. Filipovića Kominterni u kojem stoji da »partijska i sindikalna birokratija u Zagrebu trudi se svim mogućim sredstvima da zadrži sprovođenje organizacije Partije na načelima centralizacije, mada bezuspješno. Radnička klasa u Bosni i Vojvodini« — piše Filipović — »oseća sada najtežnje duhovno i organizaciono jedinstvo sa nama u Beogradu«, kao da je riječ o srpskoj a ne jugoslavenskoj partiji, pa nastavlja dalje ovako: »I u Partiji i u sindikatima najveći aktivisti su Srbi i zato predstavljaju najznačajniju snagu kako u Partiji tako i u sindikatima. Ali u najbližoj budućnosti glavna pažnja partijske djelatnosti biće prenesena na razvijenije industrijske oblasti, kakva je na primer Slovenija. Tokom ove godine mi ćemo napregnuti svu našu energiju da u korenu ugušimo sve ostatke separatizma i provincijalizma.«⁶

Toliko o centralizaciji poslije Vukovarskog kongresa, koju su spomenuti aktivisti, odnosno partijsko vodstvo provodili iz centra prema provinciji.

Na izborima za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine SHS, 28. studenog 1920, Komunistička je partija polučila veliki uspjeh osvojivši 58 mandata, ponajviše u onim dijelovima Jugoslavije koji nisu imali jače organiziranu ni jednu građansku opozicionu stranku. U Sloveniji, u kojoj je djelovala Slovenska ljudska stranka, u Hrvatskoj s HRSS ili u Bosni i Hercegovini s Jugoslovenskom muslimanskom organizacijom komunisti su prošli slabije. Koprivica-Oštrić prosvjeduje zbog svojih navoda da su građanske stranke u tim trenucima više zastupale interese svojih birača od KPJ, jer kako bi mogle građanske stranke više zastupati narodne interese od komunista. Raspravljati o tome tko može autentičnije zastupati interese naroda: građanske stranke ili komunisti, čini nam se bespredmetnim. Ako su se birači opredijelili za programe stranaka za koje su glasovali a ne za KPJ, znači da su im se oni — u datoj situaciji i konstelaciji — činili privlačnijim.

Kritičarka upozorava na još jednu omašku, i to ozbiljnu: što sam naime napisala da je KPJ poslije Zakona o zaštiti države bila prisiljena da se bez velikih prosvjeda povuče u ilegalnost, dok je po Koprivici-Oštrić, već bila zabranjena Obznanom u prosincu 1920. tako da je do Zakona o zaštiti države bila već osam mjeseci u ilegalnosti.

⁵ V. Izvještaj S. Markovića, IHRPH, Zagreb, kut. I, br. 11.

⁶ V. Izvještaj F. Filipovića, IHRPH, Zagreb, kut. I, br. 15.

Kritičarka, međutim, nije obratila pažnju na hijerarhiju pravnih akata: »Obznan« Vesnićeve vlade od 29/30. prosinca 1920, kojom je obustavljen rad Komunističke partije, ima značajke uredbe. Zbog toga su i bili toliki prosvjedi i komunisti i predstavnika ostale opozicije koji su isticali da se jednostranim aktom upravnog organa ne može obustavljati rad stranke s 58 mandata u parlamentu. Zbog toga su je nazivali protuzakonskom, čak i protuustavnom. Takvi su prigovori i potakli vladu da Obznani, pošto joj je uspjelo donijeti Ustav, dade karakter legalnosti, odnosno da je preinači u zakon izglasavanjem u Narodnoj skupštini. Stoga je donošenjem Zakona o zaštiti države Partija zabranjena definitivno, odnosno podavljena izvan zakona, a njezino je postojanje *tek tada* dobilo svojstvo ilegalnosti.

d) Interpretacija izvora

Tu mi je kritičarka uputila ozbiljne zamjerke s obzirom na gradivo kojim sam se koristila.

U vezi s tim, spomenula bih samo to da sam se služila građom koja mi se činila relevantnom za probleme o kojima sam pisala, s napomenom da nemam smisla za lučenje proskribirane od preporučljive literature. A što se tiče članka Ilije Milkčića, člana Izvršnog biroa Kominterne: »Revolucionarni talas u Jugoslaviji«, u kojem je Milkčić pisao o Jugoslaviji, iako je živio u Rusiji, Koprivica-Oštrić ističe da se upravo zbog toga njegova gledišta ne mogu uzimati kao procjena vodstva KPJ o prilikama u Jugoslaviji. Milkčić se mogao, prema njoj, informirati o Jugoslaviji jedino *putem izvještaja i partijske štampe* (podvukla N. E.) koju je uspio dobiti. Prema tome i kritičarka i ja dolazimo do istog mišljenja a to je: da ukoliko Milkčić piše na temelju partijske štampe i izvještaja (a izvještaje za Kominternu pisali su partijski vrhovi!) njegova se ocjena prilika u Jugoslaviji mora podudarati s procjenom vodstva Komunističke partije!

Primjer koji je uzela kritičarka da pokaže moju navodnu nekorektnost pri interpretaciji izvora nije, čini se, sretno izabran. Koprivica-Oštrić nastojala je opovrći moje mišljenje o odnosu vodstva SRPJ(k), odnosno vodstva KPJ prema partijskim masama prečanskih krajeva. U tu je svrhu citirala cijeli odlomak iz Izvještaja F. Filipovića Kominterni od 7. srpnja 1920. koji glasi: »Kao što je bilo vidno na konferencijama prilikom izbora delegata za kongres a također i na samom kongresu, mase čitave Jugoslavije nesumnjivo su bile komunistički nastrojene. Ali u isto vreme mi smo dužni da konstatujemo da su te mase vrlo slabo obrađene. One predstavljaju sirovinu koju treba dobro prosvetiti i vaspitati. U tom pravcu pred nama stoji veliki rad. Naročito *su nerazvijene radničke mase iz oblasti pod bivšom Austro-Ugarskom*, koje nisu vaspitane niti obrazovane.«

Posluživši se tim citatom, Koprivica-Oštrić navodi kako Filipović tu govori o radnim masama čitave Jugoslavije, a ne samo onima iz bivše Austro-Ugarske, smatrajući da ih treba odgajati i prosvjećivati u smislu političke i duhovne izgradnje u komunističkom pokretu.

Kritičarka pri tom prešućuje da se tu, govoreći o masama čitave Jugoslavije, posebno spominju »naročito nerazvijene mase iz oblasti bivše Austro-Ugarske, koje nisu vaspitane niti obrazovane«. Ako se tome doda citat istog Filipa Filipovića (koji Koprivica-Oštrić također navodi), kako on, govoreći o potrebi teo-

retskog partijskog časopisa, zastupa mišljenje da je potrebno provesti agitaciju »naročito u oblastima bivše Austro-Ugarske gde je kulturno-prosvetni nivo vrlo nizak u poređenju sa nivoom radničke klase bivše Srbije«,⁷ onda, mislim, nespo- razuma više nema.

Dopune radi da ponovimo i Milkićevo mišljenje — a ono je odgovaralo mišlje- nju partijskog vodstva — iz citiranog članka »da je vlada — da bi najmanje riskirala — raspisala izbore za općinska i gradska zastupstva u krajevima gdje je komunizam imao najmanje uporišta, a to su Hrvatska i Slavonija«. Prema tome i tu je stajalište partijskog vodstva prema hrvatskim radnim masama vid- ljivo; a to što su izbori demantirali prognoze, ne mijenja stajalište o kojem sam govorila.

I još jedna »optužba« o proizvoljnoj interpretaciji Milkićevog članka »Revo- lucionarni talas u Jugoslaviji«; citat kojim se koristi Koprivica-Oštrić glasi: »Ovo je jedina partija u zemlji (misli se na KP) koja obuhvata celu teritoriju, ima program i određene metode borbe i koja sama po sebi predstavlja jedinu ozbiljnu snagu. Nasuprot tome buržoaske partije u sadašnjem momentu su pod- vojene, razjedinjene i predstavljaju, uzete svaka za sebe, beznačajnu snagu.«

Koprivica-Oštrić me optužuje da sam KP — koja po Milkiću predstavlja je- dinu ozbiljnu snagu — pretvorila u partiju koja predstavlja jedinu ozbiljnu sna- gu u državi! Moram reći da ne znam, gdje bi to KP mogla predstavljati jedinu ozbiljnu snagu ako ne u državi. Dalje me optužuje da sam, parafrazirajući reče- nicu da buržuijske partije uzete svaka za sebe predstavljaju beznačajnu snagu, napisala da te stranke ne predstavljaju nikakvu ozbiljnu snagu. Zaista, bezna- čajna primjedba!

Na kraju mogu reći da Stanislava Koprivica-Oštrić — uvjerena u svoj autoritet — daje »naputke« o korištenju literature, upozorava na omaške i to »ozbiljne«, navodi primjere o nekorektnom interpretiranju tekstova, tvrdi da pabirčim po površini materije koju ona mnogo bolje poznaje. Koristeći se veoma obilno tak- vim »instrumentarijem«, moram ipak priznati da me takva kritika Stanislave Koprivice-Oštrić nije nagnala ni da se zamislim nad tezama svojih članaka koje sam objavila u tjedniku *Hrvatsko sveučilište* pod naslovom »Kako je došlo do ujedinjenja radničkog pokreta u Kraljevini SHS«.

---

⁷ Isto.